

ODPRTA TRIBUNA

Slovenski narodni značaj (II)

Na rob razpravljanju o preobrazbi slovenskega značaja*

Viktor
Žakelj

Po nesreči, se mi zdi, sem povabljen k besedi. Res namreč ne vem, kaj bi mogel tehtnega reči skromen ekonomist k temu, kar je bilo žlahtnega rečeno včeraj in danes. Resnično sem hvaležen vsem za manifestacijo pluralnosti in dialoščnosti, ki sem jo prizadeto doživljal in ki me je utrdila v prepričanju, da Slovenci vendarle hočemo ostati, kar se je – mislim vsaj – retorično vprašal minister Kavčič; še več, prepričan sem, da vendarle vemo za svojo lastno pot v prihodnost. Če pa ste mi že dali besedo, in ker sem prizemnega duha, mi dovolite opozoriti na nekatera dejstva in procese – zdaj in tu – vsem sicer znane, a te dni še ne, vsaj ne eksplicitno, omenjene, ki pa morejo imeti zvezo s tem, kar je bilo včeraj in danes rečenega.

1. Spoštujem našo slovensko zagledanost v lastno zgodovino, ne nazadnje tudi zato, ker velja, da je v mnogočem sedanost in prihodnost tistega, česar je preteklost. Toda ne kaže, da bi v tem pretiravali: dogodki v preteklosti – kakršnikoli so že bili – povsem le ne determinirajo našo sedanost in prihodnost. Poleg tega se mi zdi, da danes mnogi samozvani zgodovinarji ne brskajo po preteklosti z željo, da bi našli v njej oporo za sožitje v SR Sloveniji in SFR Jugoslaviji (npr. pisci zloglasnega »memoranduma srbske akademije«), ampak za osmišljanje svojega razdiralnega početja. Izčrpavamo se v vedno novih razlagah preteklosti; prav, a čas, ki nam je odmerjen, predvsem pa usodnost trenutka, ko bomo prešli na novo, višjo tehniško-tehnološko raven, ki bo dodobra menjala ne le sfero produkcije, ampak odločilno vplivala na funkcioniranje družbe kot celote, terja našo skupno večje angažiranje na reševanju problemov sedanosti in tudi več vizionarstva.

2. Najbrž bo držalo, da so slovenstvo konstituirale muze in mu je materialno podstat dalo kmetijstvo. Toda časi se na srečo spreminjajo in danes je treba med odločilne opornike slovenstva šteti tudi znanost in moderno industrijo, ki že – še bolj pa bo to veljalo za jutri – odločilno prispeva k oblikovanju tudi našega narodnega značaja in dejansko ustvarjata pogoje za aktivno slovenstvo. Tako, na primer, je delež industrije v slovenskem družbenem proizvodu udeležen le z nekaj manj kot 50 odstotki, kmetijstvo nekje med 6 in 7 odstotki, znanost pa postaja tudi pri nas vse bolj odločilen proizvodni dejavnik. Zato, poudarjam, je po mojem mnenju nemogoče zadovoljivo slediti razvoju in preoblikovanju slovenskega narodnega značaja, ne da bi vrednotili posreden vpliv znanosti in tehnike nanj, saj

* Diskusija na 14. plenumu kulturnih delavcev OF.

postajata na primer tudi poklicna dejavnost vse več naših ljudi. V prid povedanemu naj navedem, da je bilo v šolskem letu 1984/85 na Visoki tehniški šoli v Mariboru vpisanih 2617, na Fakulteti za strojništvo v Ljubljani 1312, Fakulteti za elektrotehniko v Ljubljani 1672, Fakulteti za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo 1014, Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo 2076 in Biotehniški fakulteti v Ljubljani 2140 študentov.¹ Tehniško izobraženstvo postaja tako vse številčnejše in prav je tako; njen vpliv v naši družbi pa tudi postopoma raste. O tem, da poklicno delo vpliva na človeka in njegov značaj, pa ne kaže izgubljati besed.

3. Prav tako je pomembno, da stalno ocenjujemo položaj Slovencev in SR Slovenije v naši skupni domovini Jugoslaviji. S stališča problematike, diskutirane na tem plenumu, se mi zdi pomembno opozoriti, da je naš položaj nekako protisloven. Na kaj mislim? Znotraj Jugoslavije veljamo za razvite, gospodarsko uspešne, skratka, Slovenija velja za dobršni del Jugoslovanov za deželo blaginje. Ta »imič« o sebi, začuda, ustvarjamo na nad 80 odstotkov amortiziranih proizvodnih sredstvih. To je dokaz, in prav naj bo razumljeno, da so sicer delovna sredstva pomemben dejavnik, odločilen pa je vendarle delavec, torej človek, o čigar značaju govorimo. To potrjuje misel, da se delavski razred oblikuje po evolutivni poti, spoznanje, ki ni bilo in žal še vedno ni v celoti upoštevano pri pospeševanju gospodarsko manj razvitih republik in AP Kosovo. Tisto, na kar sem želel opozoriti, pa je neprijetno dejstvo, da je ta naša relativna gospodarska učinkovitost pri mnogih naših ljudeh oblikovala – rekel bi lahko neke vrste kompleks večvrednosti. Na drugi strani pa je vidno zaostajanje v tehniško-tehnološkem razvoju za gospodarstvi sosednjih razvitih dežel (resnici na ljubo je treba reči, da na posameznih področjih že vidno zaostajamo za dosežki v drugih republikah in AP), ki je še posebej očitno zadnja leta, ohranja in celo pogloblja našo servilnost do vsega tujega oziroma ohranja naše komplekse manj vrednosti. Obe dejstvi oziroma procesa nista naravnana k željeni krepitvi slovenskega narodnega značaja, k čemer nas zavezuje 4. točka programa OF. Še več: priče smo, da nastaja specifičen homo duplex. Prav ta pači zavest in onemogoča aktivno slovenstvo, držo, ki je pogoj naše narodne samobitnosti. (Veseli me, da je podobno, če sem prav razumel, v svoji razpravi razmišljal tudi dr. Trstenjak.)

4. Kaže, naj za trenutek še na naslednje usmerimo svojo pozornost. Sprožen je proces dograjevanja ustave in sistemske zakonodaje. Temeljne pravne norme pa brez dvoma vplivajo – rekel bi lahko, da so neke vrste zunanji pogoj – na oblikovanje človekovega in narodnega značaja. V tem smislu more zakonodaja delovati spodbudno ali pa tudi zaviralno. Kot dediči izročila OF se moramo zavzemati za take rešitve, ki bodo omogočale, še več, spodbujale sproščenost in ustvarjalnost delovnih ljudi in občanov, naših narodov in narodnosti. Iti mora za to, da najprej normativno, nato pa v praksi v popolnosti uveljavimo klasične pravice in svoboščine in te nadgradimo s tistimi, ki so lastne samoupravnim socialistični družbi, temelječi na prevladujoči družbeni lastnini. Z ekonomskega in tudi političnega vidika je pomembno, da se uveljavi samostojnost in odgovornost ekonomskih subjektov, saj je to pogoj za funkcioniranje tržno planskega gospodarskega sistema, znotraj katerega je edino mogoče ustvarjalno, svobodno in srečno živeti. Naša večnacionalna sestava federacije in vse druge heterogenosti, ki

¹ Študenti 1974/85 (Zavod SRS za statistiko).

so in bodo še dolgo realnost Jugoslavije, terjajo, da sistemsko omogočimo in v praksi uveljavimo, da deli – rečeno teoretično – na vseh nivojih naše samoupravne družbene organiziranosti skrbijo za svoj in skupen razvoj in tako za večno zavržemo birokratski centralizem, to večno realno grožnjo avnojski Jugoslaviji.

Za naš, maloštevilčni slovenski narod, so tržno planski gospodarski sistem, odprtost v svet, dialoškost in socialistična pluralnost pogoji obstoja. Razpolagamo namreč s skromnimi naravnimi resursi, imamo pa bogato delavsko in delovno tradicijo, relativno veliko znanja, veljamo za sposobne organizatorje – to pa so preference, ki jih lahko ohranimo in nadalje razvijamo le ob postopnem realnejšem vrednotenju proizvodnih tvorcev in ob večji vlogi t. i. ekonomskih zakonitosti. Restavracija centralno planskega gospodarskega sistema (za to ta čas mnogim gre), kateremu sta lastni povprečnost in nasilno prelivanje akumulacije, bi resno ogrozila doseženo gospodarsko raven ter osebni in družbeni standard naših delovnih ljudi in občanov. V času, ko znanost in človekova ustvarjalnost postajata dominantna proizvodna dejavnika, so svoboda posameznika, avtonomnost gospodarskih subjektov in pravica narodov in narodnosti, da svobodno in odgovorno odločajo o svojem delu, rezultatih dela in razpoložljivih naravnih bogastvih, tisti nujni, rekel bom spet zunanji pogoji, ti namreč omogočajo in stimulirajo ustvarjalnost človeka, ki ostaja edini izvirni ustvarjalec novega. Država si ne sme jemati pravic in opravil, ki ji ne gredo ali jih ne more uspešno opravljati. Ker »želi« biti uspešna, mora nujno »zaupati« državljanom, poslovnim sistemom in tudi narodom in narodnostim, če gre za večnacionalno skupnost. Priznajmo, da je pri nas še vedno veliko – tudi odločujočih glav, ki so prepričane, da edino država ve za pot v »carstvo svobode in sreče«, zato ima pravico in dolžnost, da neobgljene državljane ne prepušča naključjem na križpotjih sodobnega sveta. To pa je usodna zmota, ki nenazadnje kompromitira socialistično idejo samo. Vsaj kar zadeva SR Slovenijo in Slovence, moramo reči, da smo dosegli takšno gospodarsko in družbeno razvitost in toliko že preoblikovali svoj narodni značaj, da smo sposobni »aktivnega slovenstva«. Zato nam je etatizem, katerikoli že, ki presega zagotavljanje splošnih in enakopravnih pogojev za življenje in delo, resna ovira nadaljnjemu razvoju; ta pa je interes ne le Slovencev, ampak mora biti tudi Jugoslavije kot celote. Zato je tudi danes glas tega visokega zbora našega naroda nujen zoper nenaravno egalitarnost, birokratski centralizem in unitarizem, kar vse se zopet ponujajo kot rešilna ideja. Pri tem nam – na žalost ali na srečo – ni treba iskati novih besed. Treba je le ponoviti vsaj del tistega, kar so Sperans, Kidrič, Ude, Vidmar, Kocbek, Grafenauer, Vodnik in še drugi pisali tedaj, ko se je oblikovala duhovna klima, v kateri je bilo moč oblikovati temeljne točke OF, ki so – ne glede na morebitne nedorečenosti posameznih formulacij – spočele osvobajajoči proces v našem narodu, katerega sad je, ne nazadnje, tudi naš plenum.